

АРХІТЕКТОР ВОЛЬФ АДЛЕР (1896–1982). ДО 110-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ*

© Комар Ж.Ю., 2006

Архітектура центральної Європи першої половини ХХ століття, насиченого кризами світових війн, народженням і падінням великих імперій, змінами кордонів і перерозподілом сфер впливів, стала багатограним політичним явищем. Бурхливий перебіг історії безжалюдно ламав і безповоротно змінював людські долі, підносив одних на гребені слави, підминав інших, прирікаючи на забуття.

Історія Вольфа Адлера – це біографія людини, що намагалася не просто вижити, а пройти своє життя достойно та не дарма. Це також розповідь про творчий шлях архітектора, дизайнера, інженера-конструктора, що пролягав між жорнами тривожних подій того складного часу.



Вольф Маркович Адлер народився 21 липня 1896 року в Тернополі в єврейській галицькій сім'ї [1]. Коли Вольфові було п'ять років, помер батько. Мати з дітьми переїхала жити до Відня, до великої столиці Австро-Угорщини, тогочасної європейської столиці науки і мистецтв, музики та архітектури. В такому насиченому культурному середовищі пройшли його дитинство й юність.

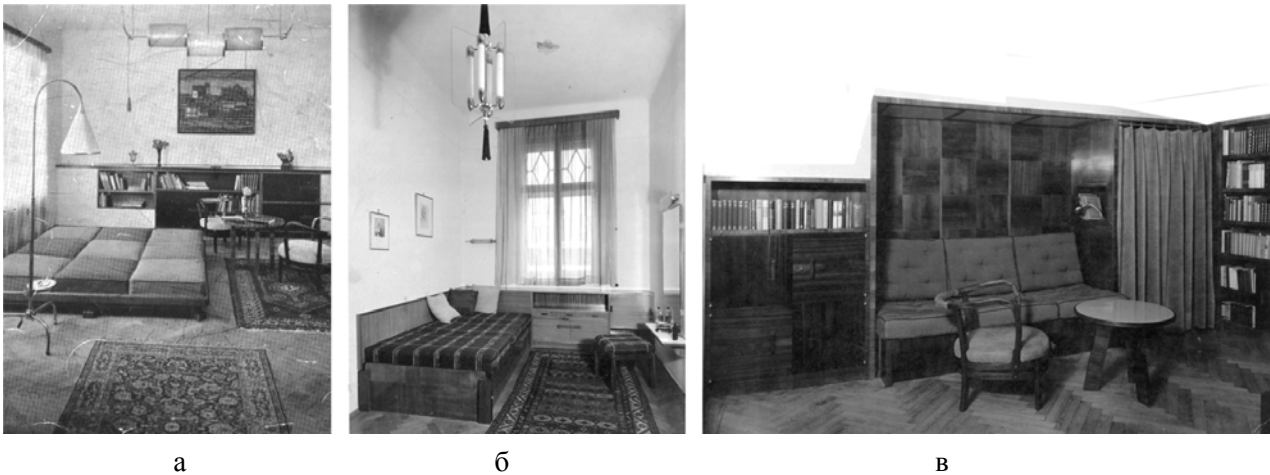
Перша світова війна застала Адлерів у Відні. Молодий Вольф пішов добровольцем на фронт і дослужився до чину капрала австрійської армії. Після війни Вольф Адлер вивчився на архітектора. Віденська архітектурна школа двадцятих років була однією із передових центрів функціоналізму в світі. Тому ціле майбутнє професійне життя архітектора було присвячене створенню зручної, функціональної, естетичної архітектури. Професійну кар'єру розпочав у Відні як проєктант приватних помешкань та дизайнер інтер'єрів** (рис. 1, а, б, в).

Вольф Адлер завжди жваво цікавився політикою і мав власну громадянську позицію, що базувалася на твердих підвалинах всебічної освіти та виховання. У Відні, під час студентських років, він став членом комуністичної партії. Комуністичні ідеї, що ідентифікувалися з ідеями соціальної справедливості, були надзвичайно популярними серед мистецького авангарду Західної Європи. Те, про що в Європі говорили і мріяли довший час, сталося в 1917 році у відсталій, практично феодальній Росії. Це надихало прогресивну молодь усього світу, викликало подив і навіть заздрість. Тому не дивно, що молодий оптимістичний Радянський Союз підтримували такі авангардні митці, як Ле Корбюзьє або член комуністичної партії Пабло Пікассо.

Після приходу в Німеччині до влади Гітлера, з посиленням антисемітського руху в Європі перебування в Відні ставало дедалі небезпечнішим, особливо після жорстокого придушення антинацистського повстання в лютому 1934 року. Прогресивно налаштований Вольф Адлер вирішує залишити Австрію назавжди і прикласти всіх зусиль для будівництва першої в світі країни-мрії, країни справедливості та рівності між людьми – великої комуністичної держави СРСР.

* Публікація великою мірою спирається на матеріали з приватного архіву Вольфа Адлера, доступ до яких люб'язно надано родиною архітектора.

** Серед його віденських замовників були др. Рідель (1930) та родина Нейман (1931).



а

б

в

Рис. 1. Інтер'єри віденських помешкань др. Рідель та Нейман, виконані за проектом В. Адлера у 1930–1931 рр.

У 1934 році Вольф Маркович Адлер приїхав як політемігрант у Москву, прийнявши радянське громадянство. Разом із сином з Відня до Москви переїхала мати Вольфа Адлера*. Завдяки партійним зв'язкам він відразу розпочав проектну діяльність в архітектурних майстернях Моссовета. Тоді в Москві розгорнулося бурхливе будівництво під ідейним керівництвом “другої” людини в країні – Лазаря Мойсеевича Кагановича (до вбивства Кірова він вважався “третім”) – згадував Вольф Адлер [2]. За генеральним планом реконструкції, стародавня російська столиця мала перетворитися на сучасну метрополію – “найкращу в світі”**. Віддано працюючи на розбудову Москви, Вольф Адлер, здавалося, втілював свої мрії. Досконало оволодів російською мовою, став членом Союзу архітекторів. На перший погляд, здавалося, розпочиналася блискуча кар'єра...

З початком Другої світової війни разом із багатьма співробітниками Вольф Адлер був евакуйований до табору Союзу архітекторів в Чкаловську область. У 1943 знову повернувся до Москви, де пропрацював дуже недовго. В результаті кадрових чисток “в верхах” було вирішено віддалити Адлера від Москви***...

Наступні три роки він працював на посаді головного архітектора Туапсе, керуючи відбудовою міста після війни. У 1946 році Вольфа Адлера було нагороджено медаллю “За доблестный труд в Великой Отечественной войне”. Після праці в Туапсе знову повернувся до проектування, однак довгий час не мав сталого місця роботи і житла. Кілька років архітектор кочував по великих радянських будовах. “Одессчерноморпроект”, потім КБ Тресту “Нефтегазстрой”, потім будівництво автозаводу в Кутаїсі (тут проектував робітниче містечко), потім місто Грозний. Врешті в червні 1951 року київський Держбуд скерував В. Адлера на посаду головного інженера “Облгорсельпроект” в місто Станіславів (тепер Івано-Франківськ). З цим невеликим галицьким містом невтомний архітектор пов'язав решту свого життя, тут віднайшов відносну стабільність і рівновагу. В 1954 році Адлер сам організував нову проектну організацію при “Облпромраді”. Проектував нові житлові і громадські споруди, розробляв плани реконструкції старих будівель.

Конструктивізм і сталінський класицизм

Ще на початку своєї архітектурної діяльності в Москві Вольф Маркович переживає перші розчарування. “Мені важко зрозуміти новий курс в архітектурі – поворот від конструктивізму до псевдокласици – писав він. – У мене були тверді архітектурні переконання і мені було дуже важко...

* Решта родини Адлерів, що залишилися у Відні, загинули в концтаборі Сайміште в колишній Югославії.

** Найпопулярнішим і успішним будівельним підприємством Москви в другій половині тридцятих років був “Трест разборки и передвижки”, який досяг надзвичайної вправності у майстерності пересування найцінніших споруд, що було само по собі дуже коштовною справою.

*** Він вважав, що від фізичної ліквідації його рятувало те, що він був іноземцем.

Конструктивізм не може обійтись без залізобетону, сталі, скла та інших сучасних будматеріалів та висококваліфікованої робочої сили. У нас же на той час будівельні матеріали – це цегла і дерево, а робоча сила – вчорашні пастухи. Конструктивізм був нам не по плечу – це я зрозумів, але чому під тимчасову неміч необхідно було підганяти ідеологічне підґрунтя – тоді я так і не збагнув”* [3].



Рис. 2. Лісництво в селі Підлюте (Осмолода). Івано-Франківська обл. (Арх. В. Адлер)

Так, змагаючись із зовнішніми протиріччями й внутрішніми протистояннями, вихований віденською архітектурною школою, В. Адлер втік від капітелей та сандриків до дизайну меблів**. У 1940 році у видавництві Академії Архітектури вийшла друком його праця “Типи і габарити вбудованих меблів для житла” [4].

Після “хрущовської” відлиги створилися умови для відродження функціонально-конструктивних засад в архітектурі. Від кінця п’ятдесятих і всі шістдесяті та сімдесяті роки були для Вольфа Адлера багатими і плідними. Більшість його робіт цього періоду знаходиться в Івано-Франківську і області (рис. 2), але не тільки. Дизайн інтер’єрів першого підмосковного пансіонату на берегах Клязьмінського водосховища в 1963 році став важливим і масштабним замовленням [5]. Визначною спорудою архітектора в Івано-Франківську був адміністративний будинок Облспоживспілки (центрального кутовий об’єм) з двома житловими крилами на вул. Грушевського, 11 (1958). Композиція цілої брили була даниною функціональній архітектурі тридцятих років (рис. 3, а).

В середині Адлер запроєктував перший міський кафетерій із сучасною заокругленою стійкою (рис. 3, б). Багато зусиль Вольф Адлер прикладав для вдосконалення індустриальних методів житлового будівництва.



а



б

Рис. 3. Облспоживспілка, м. Івано-Франківськ, вул. Грушевського, фасад і інтер’єр кафетерію, 1958, (Арх. В. Адлер)

* Переклад з російської автора.

** Взяв участь у “пошепки” оголошеному конкурсі на проект меблів до кабінету Молотова. Тоді ж Адлер проєктував меблі для урядових підмосковних дач.

Проблеми житлового будівництва

Вирішення проблем масового житлового будівництва було особливо важливою темою архітектури ХХ століття, а її значущість для Радянського Союзу після Другої світової війни важко переоцінити. Основна маса населення до середини п'ятидесятих років проживала в комуналках. Нові будинки, що тоді зводились, теж заселяли покімнатно. Лише в 1955 році архітектори Алабян і Карлик довели доцільність будівництва житлових будинків з малометражними квартирами, призначеними для однієї родини [6]. Окрім того, радянські умови господарювання були сприятливіші для комплексного вирішення проблем масового житла. Тут відсутні були такі “нездоланні проблеми Заходу”, як приватна власність на земельні ділянки, спекуляції з продажу і отримання прибутків від збудованого житла.

Довгоочікуваний перехід від показухи і парадності до економного, зваженого будівництва відбувся. Вольф Адлер став автором проекту першого малометражного будинку (142 квартири) в Україні, реалізованого в Івано-Франківську в 1957 році на вул. Незалежності, 46 (рис. 4, а, б). Архітектора було премійовано за раціоналізацію й економічність.



Рис. 4. Житловий будинок на 142 малометражні квартири, м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 56. 1957 (арх. В. Адлер)

Не обійшлося і тут без перегинів. Гонитва за дешевизною квадратного метра житлової площі призвела до планувальних казусів: у перших малометражних типових радянських будинках, так званих “хрущовках”, кімнати мали не дуже приємні пропорції*. Будівельна індустрія швидко перейшла до будівництва житла зі збірних елементів, що виготовляли домобудівельні комбінати – до крупнопанельного будівництва. Типізація виробів, без якої неможлива індустріалізація будівництва, призводила до пошурості та одноманітності забудови. З цими проблемами можна було боротися тільки застосовуючи оригінальні композиції цілого житлового району чи масиву, різнобарвні фасади, решітки балконів і лоджій.

Вольф Адлер розробив власну концепцію проектування будинків шляхом дроблення крупних блоків на менші складові елементи. Йшлося про розділення блок-секцій на два самостійні блоки – житловий блок і сходово-ліфтову вставку (рис. 5). Через впровадження різних типів сходово-ліфтових вставок – прямих і поворотних під різним кутом – відкривалися можливості композиційного урізноманітнення житлової забудови [7]. Незважаючи на те, що проектування типового житла було монополізовано НДІ, розробку В. Адлера було прийнято і схвалено конструкторським бюро із залізобетону “РосГлавНИИСтройпроект” у 1973 році. Вже як пенсіонер отримав від Держбуду УРСР дозвіл на будівництво експериментального 9-поверхового будинку і добивався початку його реалізації (рис. 6). Не закінчивши цієї справи, Вольф Маркович помер 6 січня 1982 року в Івано-Франківську.

* Наприклад, спальні кімнати, площею 12 м кв. мали ширину 2.20 м.

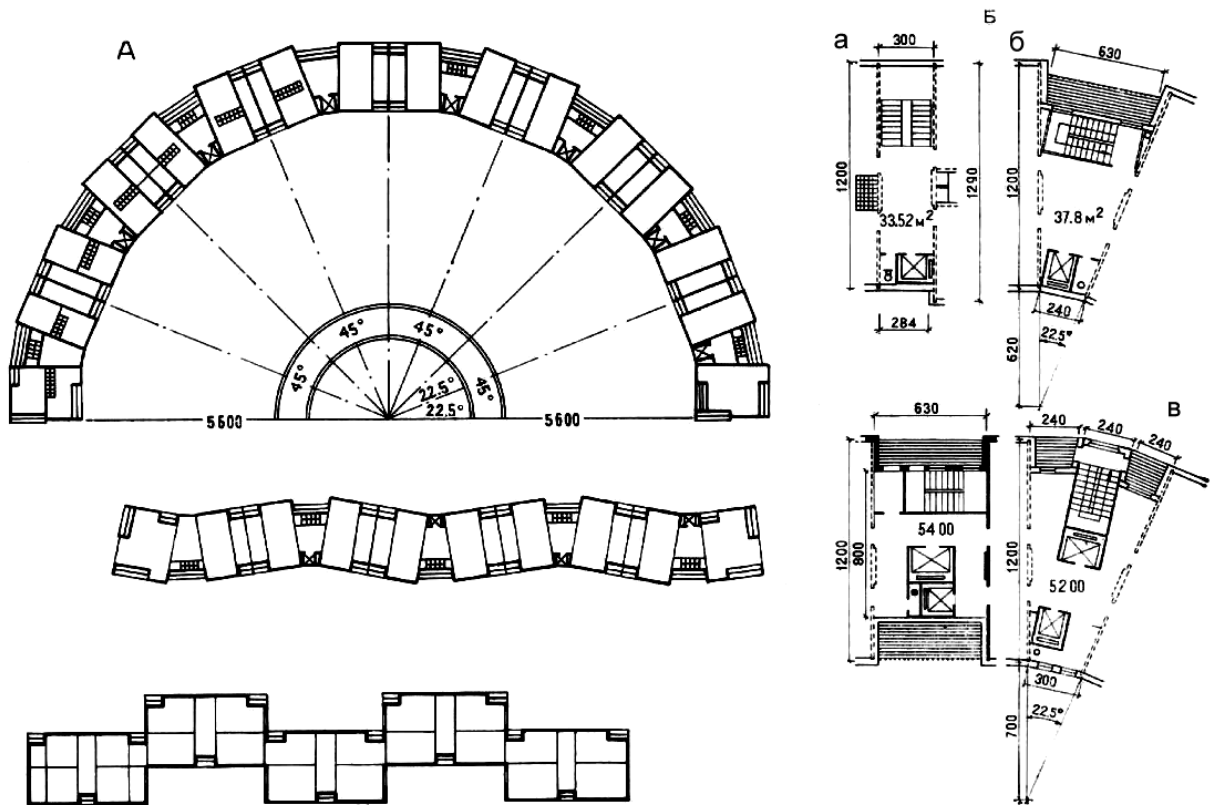


Рис. 5. Схеми житлових будинків і сходово-ліфтових вставок (прямих і поворотних на 22,5°)
 Арх. В. Адлер (за: В. Адлер. Дома из жилых блоков с лестнично-лифтовыми вставками //
 Жилищное строительство. – 1976. – С. 13–15)

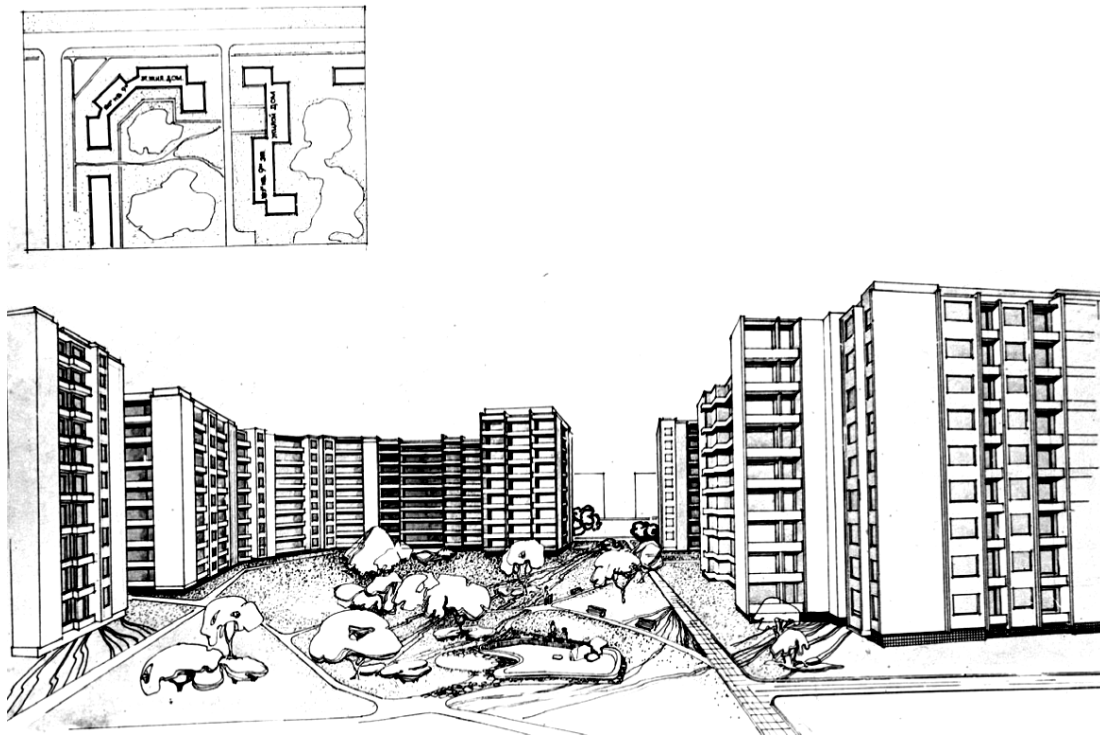


Рис. 6. Проект 9-поверхових житлових будинків, що складаються із житлових блоків
 і сходово-ліфтових блоків (прямого, зі зсувом і поворотного під 45° і 90°. 1978 р., Арх. В. Адлер)

Аналитично-політологічні роздуми і праці

Почуття справедливості, порядність, незламна віра в добро і любов до людей закрили перед архітектором шлях кар'єрного росту в Москві. Проте справжній європеець з почуттям гумору, вмінням поводитися в будь-якій ситуації здобував повагу оточення, де б не знаходився – в столиці чи в провінції.

Пошуки правди спонукали його до полеміки із авторитетними публікаціями на шпальтах газет *Правда*, *Известия*. Крім багатого архітектурного доробку, В. Адлер залишив цілу низку неопублікованих рукописів на теми, що найбільше непокоїли його як громадянина, який не з розповідей знав, що собою являє цивілізоване громадянське суспільство і як воно повинно функціонувати. У найбільшому із оповідань під назвою *“События первых трех лет”* описано жорстоку трансформацію романтично-ідеалістичних поглядів автора. Наприкінці наведу тільки перелік назв праць Вольфа Адлера мовою оригіналу, які є неocenними історичними джерелами*:

“Сталинская эпоха – расцвет вождизма”, “Кто такой Конрад Аденауэр?”, “Научно-техническая революция, общество “всеобщего благосостояния” и “догнать и перегнать””, “Беглый взгляд в историю нашего недалекого прошлого (от Октябрьской Революции до победы над фашизмом)”, *“Типовость – индустриальные методы строительства – однообразие?”*

Вивчення багатогранного доробку Вольфа Адлера належить майбутньому. Маю надію, таке дослідження може відкрити нерозгадані до кінця карти історії першої половини ХХ століття, буде цікавим і корисним для істориків, архітекторів і мистецтвознавців.

1. Васідлова І. Архитектор Адлер, Хесед – Лейб // Бюл. Ивано-Франковского областного еврейского благотворительного фонда. – 2004. – № 14. – С. 5–6. 2. Адлер В. События первых трех лет. Рукопись, архив Адлера. 3. Там само. 4. Адлер В. Типы и габариты встроенной мебели для жилья. – М., 1940. 5. Пансионат на Клязьме // Архитектура. – 1963. – 25 августа. – № 17. 6. Адлер В. Типовость – индустриальные методы строительства – однообразие? – Рукопись, архив Адлера. 7. Адлер В. Дома из жилых блоков с лестнично-лифтовыми вставками // Жилищное строительство. – 1976. – С. 13–15.

* “Я из тех не очень многочисленных оставшихся в живых людей, которые примерно в 1935 году начали болезненно переживать то, что тогда явно наклеивалось, а к концу 1938 года уже ясно понимали, что случилось... Поэтому “официозная” полуправда о “культе личности Сталина” воспринимается мною почти также болезненно, как и ужасы, которые в ту «великую эпоху» творились... – писав Адлер в листі до Іллі Еренбурга в 1964 році. – ...Мне кажется, я просто не имею права умереть, пока не напишу всего, что я об этом знаю и думаю...как был создан этот “гений человечества”, кумир народов всего мира, академик с незаконченным средним духовным образованием...как стало возможным довести понятие “вождя” до такого абсурда, как можно было строить коммунизм фашистскими методами, чем это сопровождалось и что из этого получилось...”